

BERAWIRDKIRINA KURMANCÎ Û ZAZAKÎ JI ALIYÊ FELSEFEYA ZIMÊN VE

Îbrahim BÎNGÖL *

KURTE

Ev gotar ji aliyê felsefeya zimên ve li ser berawirdkirina kurmancî û zazakî ye. Heta niha pir caran kurmancî û zazakî ji aliyê peyv, hevok, gramer û hwd. ve hatiye berawirdkirin lê di vî warî de ji aliyê felsefeya zimên ve zêde xebat nehatiye kirin. Armanca vê gotarê ew e ku bala xwendevanan bixşîne ser vî alî. Her çiqas carinan em ketin li warê gramerê jî armanca me ya sereke ew nebû. Me xwest ku têkilîya zimên û çand çi ye, kurmanc û zaza çawa difikirin hwd. wana binîn ber çavan. Ji ber vê yekê minakên ku hatine dayîn piranî li ser rewşên gerdûnî ne, yanê yên ku di her zimanî û her çandê de hene.

Bêjeyên Sereke: Kurmancî, Zazakî, Felsefeya Zimên

ABSTRACT

"Comparison of Kurmanci and Zazaki in Terms of Philosophy of Language"

This article deals with the subject of the comparison of Kurmanci and Zazaki in terms of philosophy of language. So far the comparison of Kurmanci and Zazaki have been performed mostly in terms of words, sentences and grammar etc. however few or no studies on the comparison in respect of philosophy of language have been performed. This article aims that the attention of the reader turn to this area. This article also aims to show how Kurmancs and Zazas think and behave in some universal situations.

Key Words: Kurmanci, Zazaki, Philosophy of Language

DESTPÊK

Di van salên dawî de gelek nîqaş hene li ser mijara "gelo zazakî zimanekî serbixwe ye yan jî lehçeyeke kurdî ye?" Yê ku dixwazin zazakî wek zimanekî serbixwe nîşan bidin hema di navbera zazakî û kurmancî de çiqas cudatî hene, çiqas peyvên ji hevûdu dûr û cuda hene rêz dikin û tînîn ber çavan. Paşê jî dibêjin "zazakî çawa kurdî ye?" Her wiha yê ku dixwazin zazakî wek lehçeyeke kurdî nîşan bidin, ew jî di navbera zazakî û kurmancî de çiqas wekhevî hene, çiqas peyvên nêzîkî hev û hevpar hene rêz dikin û tînîn ber çavan. Paşê jî dibêjin "ma, zazakî ne lehçeyeke kurdî ye?" Bi ya min her du

* Xwendekarê doktorayê li Şaxa Makezanista Ziman û Wêjeya Kurdî ya Zanîngeha Xaxoyê.
ibrahimbingol@hotmail.com

rêbaz jî kê m in û têtê nakin. Yên ku ji van du rêbazan yekê bi kar tînin di têtîhîştîne de hilbijêrî (selective perception) dikin. Ew, keresteyên zimên li gorî armanca xwe berhev dikin û bi kar tînin. Çawa em nikarin sêveke sor û sêveke kesk bigirin û taybetmendiya rengên wan ên cuda esas bigirin û îdîa bikin, bibêjin: “yek sêv e, yek jî firingî ye”. Dîsa çawa ku em nikarin sêveke sor û firingîyeke sor bigirin û taybetmendiya rengên wan ên heman esas bigirin û îdîa bikin, bibêjin: “her du jî sêv in” yan jî “her du jî firingî ne”. Bi vî awayî em nikarin taybetmendiya zimên ên wiha bigirin û biryara xwe bidin û bibêjin: “ew zimanekî serbixwe ye yan jî lehçeyek e”. Jixwe îro di tayînkirina lehçe û zimanan de di nav zimannasan de pîvanekê rêkûpêk tune ye. Mesele gelek caran siyasî ye.

Em dinyayê, derdora xwe û kaînatê yekcar nikarin fehm bikin. Heke wiha bûbûya, dê mejîyê me têtê biçûya. Em pêşî tiştan parçe dikin, kategorîze dikin û nav didin wan û bi vî awayî fehm dikin. Her ziman jî li gorî xwe vî prosesê dişopîne. Ziman rasterast girêdayî jîyanê ye, girêdayî çandê ye. Di jîyanê de, di çandê de çî hebe di zimên de jî heye, çî tune be, di zimên de jî tune ye. Dema ku jîyan û çand guherî, ziman jî diguhere. Mesela di zimanê eskîmoyan de bi qasî çîl navê berfê hene lê di cîhê ku qet berf nebare de wek di welatên Ereban de jîyana xelkê de navê berfê yan kê m têtê gotin yan jî qet nayê gotin¹.

Li gorî felsefenasê tirk Nermi Uygur, “fikirandina mirovan tu carî ji derveyê zimên çê nabe. Fikirandin di zimên de, bi saya zimên pêk têtê. Fikirandin, yanê fikrandina tam, fazîleteke girêdayî zimên e.”² Fîlozof û zimannasê alman Wilhelm von Humbolt dibêje: “Di her zimanekî de lînêrîneke taybet heye”³. Niha em dikarin bipirsin gelo kurmanc û zaza çawa difikirin û derdora xwe çawa fehm dikin, tiştan çawa parçe dikin, kategorîze dikin û nav didin wan? Gelo di nav kurmanc û zazayan de di fehmkirina dinyayê de, di fikirînê de cudatî û wekhevî çî ne? Lêker û cinavan yanê keresteyên zimên ên bîngêhîn çawa bi kar tînin? Gelo Kurmanc û zaza çawa biker û bireserê dinirxînin, wan çawa bi kar tînin?

Em ê niha di vî warî de çend nimûneyan bidin.

PIRSÎNA HAL Û XATIR

Pirsîna hal û xatir hema hema di her zimanê de heye. Diyar e ev yek bi qasî dîroka mirovahîyê kevn e. Di hin zimanan de mesela di zimanê îngîlîzî de ev proses kin e, di hin zimanan de, mesela di kurmancî û zazakî de ev proses dirêj

¹ Nesrin Bayraktar, Dil Bilimi, Paradigma Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı Ağustos 2006.

² Nermi Uygur, Kültür Kuramı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984, s. 45

³ Wilhem von Humbolt, Gesammelte Schriften, VII/I, s. 190, veguhêzer Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 69.

e. Ewqas dirêj e ku pir caran mirov êdi aciz dibe. Kurmanc û Zaza her tiştî dipirsin. Pir caran dubare jî dikin. Lê mantiq yek e.⁴

Mînak:

Kurmanc dibêjin: “tu bi xêr hatî”.

Zaza dibêjin: “ti bi xêr ameyî/a”.

Kurmanc dibêjin: “di **nava** xêrê de bî”.

Zaza dibêjin: “xêr **mîyan** de bî”.

Ev hevokên li jor peyv bi peyv bi tirkî tê manaya “hayırla geldin” û “hayırlar içinde olasin”. “Xêr hatin” gotin, di çanda kurmanc û zazayan de pir fonksiyonel û girîng e. Heke yek ji yekî re nebêje “tu bi xêr hatî” pir caran dibe pirsgerêk. Lê belê di hin çandan de wek di îngîlîzî û fransî, almanî de dema ku mirov bibêje “welcome” yan “bienvenue” yan jî “willkommen” pir caran bersiva wan yan “thank you” û “merci” û “danke” yanê “spas dikim” yan jî tiştek naye gotin.

Kurmanc û Zaza dema ku keyfxweşiya xwe îfade dikin:

Kurmanc dibêjin: “ser serê min, ser çavên min”.

Zaza dibêjin: “ser û çimanê mi ser”.

Kurmanc dibêjin: “ser û çavên te neêşin”.

Zaza dibêjin: “ser û çimê to weş be”.

Ji bersivan jî xuya dike ku Kurmanc û Zaza dema ku dibêjin “ser û çavên te neêşin” an jî “ser û çimê to weş be” tu dibêjî qey bi rastî wan piyê xwe pê ser û çavan kirin û naxwazin ku bila ser û çavên yekî biêşin.

Di hemû ziman û çandan de hişê mirov diçe:

Kurmanc dibêjin: “Hişê min diçe”.

Zaza dibêjin: “Hêşê min şono”.

Tirk dibêjin: “Başım dönüyor”. Yanê peyv bi peyv “Serê min dizivire”,

Îngîlîz dibêjin: “I feel dizzy”. Yanê peyv bi peyv “Ez zivirandinê hîs dikim”.

Fransîz dibêjin: “J'ai le vertige”. Yanê peyv bi peyv “zivirandina serê min heye”.⁵

Wekî ku diyar dibe kurmanc û zaza dema ku hişê wan diçe û tê, ji serê wan eqlê wan diçe û tê.

Di hemû ziman û çandan demirov dicemide:

Kurmanc dibêjin: “Ez dicemidim”.

⁴ Ji bo gotareke balkêş bnr. Michael Chyet, Xwedîtiya Hevbeş (Shared Ownership) û Zargotina Kurdî, Ramazan Pertew, Edebiyata Kurdî ya Gelêrî, Avesta, 2015, dinav de.

⁵ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 69.

Zaza dibêjin: “Ez cemidîna”.

Tirk dibêjin: “Üşüyorum”.

Îngîlîz dibêjin: “I am cold” an jî “I feel cold”. Yanê peyv bi peyv “Ez sar im” an jî “Ez sermayê hîs dikim”.

Fransîz dibêjin: “J'ai froid”. Yanê peyv bi peyv “Ez xwediye sermayê me”

Alman dibêjin: “Mir ist es kalt”. Yanê peyv bi peyv “ew ji min re sar e”.

Balkêş e ku di kurmançî û zazakî de lêkera “cemidîn” û “cemidîyayene” hem ji bo “üşümek” hem jî ji bo “donmak”a tirkî tê bikaranîn. Dema ku em bibêjin “Keçik dicemide/Keyneke cemidîna” bi tirkî tê manaya “Kız üşüyor” an jî bi îngîlîzî tê manaya “the girl is cold”. Lê belê dema ku em bibêjin “av dicemide/awe cemidîna” bi tirkî tê manaya “Su donuyor” an jî bi îngîlîzî tê manaya “the water is freezing”.

1. HILDANA CENAZEYÊ

Merasima cenaze rakirinê hema hema di her çandê de bi awayekî heye. Bi qasî dîroka mirovahiyê jî kevn e. Wek tê zanîn di çanda Yewnana kevn de di şerê Truvayê de dema ku Akhillius Hektorî dikûje, cenazeyê wî bi xwe re dibe. Bavê Hektorî Priamos nivê şevê diçe çadîra Akhillius digîrî û cenazeyê kurê xwe dixwaze. Dîsa di “Tragedya Sofoklesî” de Antingone digel mirinê, cenazeyê birayê xwe Polyneikesî vedişêre.

Hin çand cenazeyên xwe dişewitînin, hin çand parçe parçe dikin û didin teyr û turan. Kurmanç û zaza cenazeyên xwe vedişêrin.

Kurmanç cenazeyê xwe vedişêre.

Zaza cenazê xo dano we/wedano.

Her du jî lêkerê “veşartin”ê bi kar tînin.

Kurmanç û Zaza tîkîliya xwe bi mirfyan re nabirin. Tenê wan vedişêrin. Yê ku gora wan tune ye, yan jî kifş nîne, malbata wan êşeke mezin dikşîne. Dibêjin bila qet nebe goreke wan hebe.

HEZKIRIN

Lêkera “hez kirin”ê di her ziman û çandê de heye û lêkerekê bi qasî dîroka mirovahiyê kevn e. Her netewe, her çand li gorî xwe hez dike. Di gelek zimanan de “hez kirin” di forma “accusative”yê de ye lê belê di kurmançî û zazakî de di forma “ablative”ê de ye.

Wek mînak:

Tirk dibêjin: “**Seni** seviyorum”.

Îngîlîz dibêjin: “I love **you**”.

Alman dibêjin: “Ich liebe **dich**”.

Fransîz dibêjin: “Je **t**’aime”.

Latîn dibêjin: “**Te** amo”.

Lê belê;

Kurmanc dibêjin: “Ez **ji te** hez dikim”.

Zaza dibêjin: “Ez **to ra** hes kena”.

Ji mînakên li jorê jî xuya dike ku di zimanên din de mirov dema ku hez dike berê xwe dide tiştê ku jê hez dike, lê di kurmancî û zazakî de mirov dema ku hez dike ji tiştê ku hez dike, jê tiştêkî distîne.

2. RENG

Di kurmancî û zazakî de rengên bingehîn hema hema yek in. Di nav rengan de bikaranîna rengê “şîn”/“kewe” balkêş e.

Kurmanc dibêjin: “Zevî **şîn** dibe”.

Zaza dibêjin: “Hêga beno **kewe**”. Yanê bi tirkî “tarla yeşeriyor.”

Kurmanc dibêjin: “Zevî **şîn** e”.

Zaza dibêjin: “Hêga **kewe** yo”. Yanê bi tirkî “tarla yeşildir.”

Kurmanc û Zaza dîsa heman rengî yanê “**şîn**” û “**kewe**”yê, di maneya “mavi” ya tirkî bi kar tînin. Wek mînak:

Kurmanc dibêjin: “Asîman **şîn** e”.

Zaza dibêjin: “Asmên **kewe** yo”. Yanê bi tirkî “Gökyüzü mavidir”.

3. LÊKERA “MAN/MENDENE”

Kurmanc dibêjin: “Ez ji trêne mam”.

Zaza dibêjin: “Ez trêne ra mendo”.

Ji bo negehîştina wesaitan hem di kurmancî de hem di zazakî de lêkera “man”ê tê bikaranîn. Balkêş e, kurmanc û zaza heman lêkerê jî bo şibandinê jî bi kar tînin.

Minak:

Kurmanc dibêjin: “Ev lawik **dimîne** bavê xwe”.

Zaza dibêjin: “No lajek **mend** ro pîye xo”.

Li aliyê din jî bo şibandinê kurmanc û zaza lêkera “çûn/şiyene”yê jî bi kar tînin.

Minak:

Kurmanc dibêjin: “Ev lawik li bavê xwe **çûye**”.

Zaza dibêjin: “No lajek **şîyo** ro pîye xo”.

4. BERKEVTIN/VERKEWTENE

“Berketin/verkewtene” lêkereke hevedudanî ye. Ji daçeka “ber/ver” û lêkera “ketin/kewtene” pêk tê. Hem di kurmancî de hem di zazakî de pêkhatin û fonksiyona vê lêkere wekhev in. Kurmanc û zaza dema ku xemgîn dibin yan jî ji yekî rê heyfa xwe tînin li ber xwe dikevin. Bi gotinek din dema ku xemgîn dibin serê wan dikevin ber wan yan jî berê xwe dinerin.

Minak:

Kurmanc dibêjin: “Ez pir li ber ketim”.

Zaza dibêjin: “Ez zaf kewto ver”.

Li aliyê din ev heman lêker ji bo fehmkirinê jî tê bikaranîn.

Mînak:

Kurmanc dibêjin: “Pêşî ez ber neketim”, paşê min fehm kir.

Zaza dibêjin: “Verde ez nêkewto ver” bado, mi fam kerd.

5. LÊKERA “BÛN/BÎYENE”

Lêkera “bûn”ê di her zimanî de heye. Belkê bi qasî diroka mirovahiyê kevn e. Lêkereke bingehîn e. Jixwe Shakespear belasebeb ne gotiye “to be, or not to be, that is question”

Kurmanc û zaza ji bo pênasekirina rewşan, lêkera “bûn”ê bi kar tînin.

Kurmanc dibêjin: “Ez cotkar **bûm**”

Zaza dibêjin: “Ez citker **bîya**”yanê bi tirkî “çiftçiydim” yan jî bi îngilîzî “I was a farmer”.

Li vir lêkera “bûn”ê wek rewş hatiye bikaranîn. Lê belê dema ku lêkera “bûn”ê wek tevger bê bikaranîn wê gavê hevoksazîya hevokê diguhere.

Wek mînak:

Kurmanc dibêjin: “Ez **bûm** cotkar”

Zaza dibêjin: “Ez **bîya** citker”. Yanê bi tirkî; “çiftçi oldum.” yan jî bi îngilîzî; “I became a farmer”.

Tiştê balkêş e ku di hem kurmancî hem jî zazakî de kişandina dema niha ya lêkerên “**bûn**” û “**birin**”ê heman e.

Mînak:

BÛN		BIRIN	
Kurmancî	Zazakî	Kurmancî	Zazakî
Ez dibim mamoste	Ez bena mamoste	Ez keça xwe dibim mektebê	Ez keyna xo bena mektebe
Tu dibî mamoste	Ti benî/a mamoste	Tu keça xwe dibî mektebê	Ti keyna xo benî/a mektebe
Ew dibe mamoste	O/A beno/a mamoste	Ew keça xwe dibe mektebê	O/A keyna xo beno/a mektebe
Em dibin mamoste	Ma benîme mamoste	Em keça xwe dibin mektebê	Ma keyna xo benîme mektebe
Hûn dibin mamoste	Şima benê mamoste	Hûn keça xwe dibin dibistanê	Şima keyna xo benê mektebe
Ew dibin mamoste	Ê benê mamoste	Ew keça xwe dibin mektebê	Ê keyna xo benê mektebe

Hem di kurmancî de hem di zazakî de rêza peyvan bi gelemperî di şeklê “biker + bireser + lêker”ê ye. Lê dema ku kurmanc û zaza diçin û tên, ew rêz diguhere dibe: “biker + lêker + bireser”.

Mînak:

Kurmanc dibêjin: “Ez diçim zozanê”.

Zaza dibêjin: “Ez şona ware”.

Kurmanc dibêjin: “Ez tîm zozanê”.

Zaza dibêjin: “Ez êna ware”.

6. LÊKERÊN ZANÎN Û KARINÊ

Di kurmancî û zazakî de lêkerên zanin û karinê (zanayene û şayene) li ser raweya xwestinê (subjunctive) ava dibe.

Mînak:

Ez dikarim **werim**.

Ez şêna **berî**.

Ez dixwazim **bixwînim**.

Ez wazena **biwanî**.

7. DEMA BÊ

Kurmanc û zaza di derheqê pêşerojê de ji xwe ne bawer in. Dema bê hem di kurmancî hem di zazakî de li ser raweya xwestinê (subjunctive) ava dibe. Wek tê zanîn di raweya xwestinê de jî du wateyên girîng hene: rawêj û dibetî.

Dema ku kurmanc dibêjin “ez dê bê” û zaza dibêjin “ez do bêrî”, ji hatina xwe re ne ewqas bawer in.

Di pir zimanan de “dema bê” biryardarî, fermanî û hwd. nîşan dide. Mesela dema ku bi tirkî biderbdanî “geleceksin” (tu dê bê) bê gotin, ew wek ferman tê hesibandin. Dîsa di gelek zimanan de di Kitêba Pîrozê de deh fermanên Xwede bi “dema bê”yê hatiye wergerandin:

(Ji bo fermana heştam)

Bi tirkî: Çalmayacaksın.

Bi îngilîzî: You shall not steal.

Bi fransîzî: Tu ne déroberas point.

Bi almanî: Du sollest nicht stehlen.

Ji mînakên li jorê jî diyar e ku di zimanên jorîn de forma dema bê hatiye bikaranîn. Lê belê dema ku em vê fermanê bi forma dema bê wergerînin kurmançî û zazakî tam wateya xwe nade. Divê em bi forma fermanî wergerînin. Yanê divê wiha be:

Bi kurmançî: Nedize, yan jî “diziyê neke”⁶

Bi zazakî: Metire, yan jî “dizdîne meke”.

8. BIKER Û BIRESER

Ji destpêka mirovahîyê heta roja me mirov di jiyana xwe de her tim hem biker e hem jî bireser e. Têkîlîya biker û bireserê di her zimanî de cuda ye. Di gelek zimanan de biker û bireser li gorî deman naguherin. Di hemû deman de wekhev in. Di gelek zimanan de du cure cînavên kesane hene: cînavên kesane ji bo biker û cînavên kesane ji bo bireserê. Ew her du koma cînavan sabî in.⁷

⁶ Bnr. Kitêba Pîroz, Peymana Kevin û Peymana Nû, wergêr: Said Alpaslan û Resul Yıldırım, Gerçeğe Doğru Kitapları, Temmuz 2008, r. 125.

⁷ Bnr. İbrahim Bingöl, Kirmanckî (Zazakî) de Pêveronayîşê Fekê Çewlîgî û Gimgimî, Teza Lîsansa Bilind ya Neçapkirî, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mardîn 2013, r. 60.

Mînak:

	Tirkî	Fransî	Latinî	Almanî	Îngilizî	Yewnaniya kewn
Cînavên kesan ji bo bikerê	Ben	Je	Ego ⁸	Ich ⁹	I	εγω ¹⁰ (ego)
	Sen	Tu	Tu	Du	You	συ (su)
	O	Il /elle	Is/ea/id	Er/sie/es	He/she/it	αὐτός (autos)
	Biz	Nous	Nos	Wir	We	ἡμεῖς (hemeis)
	Siz	Vous	Vos	Ihr	You	ὕμεῖς (humeis)
	Onlar	Ils/elles	Ei/eae/ea	Sie	They	αὐτοί (autoi)
	Cînavên kesan ji bo bireserê	Beni	Me	Me	Mich	Me
Seni		Te	Te	Dich	You	σε (se)
Onu		Le/la	Eum/Eam/id	Ihn/sie/es	Him/her/it	αὐτόν (auton)
Bizi		Nous	Nos	Uns	Us	ἡμάς (hemas)
Sizi		Vous	Vos	Euch	You	ὕμάς (humas)
Onları		Les/les	Eos/eas/ea	Sie	Them	αὐτούς (autous)

Lê belê di kurmancî û zazakî de ji bo biker û bireserê cînavên sabît tune ne. Du kom cînav hene lê ev her du kom jî li gorî qayde û rêzikan hem dibin biker hem jî dibin bireser.

Minak:

KURMANCÎ		ZAZAKÎ	
Casus Rectus (RewşaXwerû)	Casus Obliquus (RewşaTewandî)	Casus Rectus (RewşaXwerû)	Casus Obliquus (RewşaTewandî)
Ez	Mîn	Ez	Mî
Tu	Te	Ti	To
Ew	Wî	O	Ey
Ew	Wê	A	Aye
Em	Me	Ma	Ma
Hûn	We	Şîma	Şîma
Ew	Wan	Ê	Înan

⁸ Frederic M. Wheelock, Wheelock's Latin, revised by Richard A. La Fleur, Harper Collins, 2000, r. 67.

⁹ Ender Erenel, Almanca Dilbilgisi, Fono Açık Öğretim Kurumları Yayınları, İstanbul, 1993, r. 416-418.

¹⁰ Zafer Taşlıklıkoğlu, Grekçe Gramer ve Syntaks, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, r. 52.

Di kurmancî û zazakî de du demên bingehîn hene: dema niha û dema borî. Kurmancî û zaza dema ku lêker gerguhêz be, yan jî bi gotineke din biker û bireser bi hev re bin, nerîna wan li gorî dema niha û dema borî diguhere. Tu dibêjî qey kurmancî û zaza tiştên ku di dema borî de kirine, berpisyariyan wan nagirin ser mile xwe. Bi gotineke din bikera dema niha, dibe biresera dema borî, yan jî biresera dema niha dibe bikera dema borî. Tişteke balkêş e ku di kurmancî û zazakî de lêker her tim li gorî cînavên koma “ez”ê, yanê li gorî koma xwerû diçe.

Mînak:

Bi kurmancî:

Hesen, Ehmedî dibîne. Ew **wî** dibîne.

Hesenî Ehmed dît. **Wî** ew dît

Bi zazakî:

Hesen Ehmedî vînenê. O **ey** vînenê.

Hesenî Ehmed dî. **Ey** o dî.

Bi tirkî:

Hasan Ahmet’i görüyor. O onu görüyor.

Hasan Ahmet’i gördü. O onu gördü.

Bi îngîlîzî

Hasan sees Ahmet. He sees him.

Hasan saw Ahmet. He saw him.

Di mînakên jorîn de jî xuyaye ku di îngîlîzî û tirkî de hem di dema borî de hem jî di dema niha de biker û bireser tu carî naguherin lê di kurmancî û zazakî de diguherin.

Pir balkêş e ku car caran awarteyên kurmancî û zazakî jî wekhev in. Mesela me got wek qeydeyekê di kurmancî û zazakî de di hemû deman de, dema ku lêkera hevokê ne gerguhêz be, wek cînav biker her tim xwerû ye.

Wek mînak em lêkera “çûn/şîyene”ê binêrin:

DEM	KURMANCÎ	ZAZAKÎ
Dema Niha	Ez diçim	Ez şona
Dema Borî	Ez çûm	Ez şîya
Dema Bê	Ez dê biçim	Ez do şorî

Lê belê gava ku di dema borî de di heman hevokê de hem lêkerekê negerguhêz hem jî lêkerekê gerguhêz bê bikaranîn wê gavê hem di kurmancî hem jî zazakî de bi taybetî di axaftinê de awarteyeke wiha çê dibe:

Bi tirkî hevoka “gidip gördüm”ê di kurmancî û zazakî de dibe:

Min çû dît

Mi şî dî

Wek tê zanîn lêkera “çûn”ê negerguhêz e lê lêkera “dîtin”ê gerguhêz e. Divê wek qeyde wiha bê nivîsîn:

Ez çûm min dît

Ez şîya mi dî

Lê ji ber ku bikera hevokê hevbeş e di axaftinê de cînava lêkera gerguhêz bandora xwe dide ser cînava lêkera negerguhêz û wê ji holê radike û şûna wê digire.

9. PASÎFKIRINA LÊKERAN

Farisî jî di nav de gelek ziman wek îngîlîzî, almanî û hwd. ji bo pasîfkirinê lêkera alîkar “bûn”ê bi kar tînin. Lê belê kurmancî û zazakî lêkera alîkar “hatin/ameyene”yê bi kar tînin.

Wek minak:

Bi kurmancî: Xanî **hat** çêkirin

Bi zazakî: Keye **amê** viraştene.

Wek tê zanîn di pasîfkirinê de biker ne aktîf e, pasîf e, ango tiştêk tê serê bikerê, ew bixwe tiştêk nake. Ji ber bikaranîna lêkera alîkar “hatin”ê ew rewş kurmancî û zazakî de pir zelal xuya dike.

10. DANÇÊKER

Hem di kurmancî de hem di zazakî de lêkera dançêkerê yek e: “dan/dayene”

Mînak:

Min xanî **da** çêkirin.

Mi keye **da** viraştene.

Di zimanê îngîlîzî de lêkerên dançêker “to have”, “to make” û “to get” in. Di manaya van her du lêkerên pêşî de dema ku mirov tiştêkî didin çêkirin “hinek zor” tê de vêşartî ye. Di manaya lêkera dawî ango lêkera “to get”ê de jî piranî “îqna” heye. Mesela di zimanê farisî de jî rêbazeke dançêkirinê, bikaranîna lêkera “meqbûr kerden” yan jî “meqbûr sâxten”ê ye.¹¹ Lê di kurmancî û zazakî de tiştê wiha tune ye. Heke mirov bixwaze bi zorê tiştêkî bidin çêkirin divê mirov hokereke di nav de mana zorê heye bi kar bîne.

¹¹ Osman Aslanoğlu, *Kolay Farsça, Kent Işıkları*, Ç. 3, İstanbul 2011, r. 233.

Minak:

Bi kurmancî: Me **bi zorê** xanî **da** çêkirin.

Bi zazakî: Ma **bi zor** keye **da** viraştene.

11. ÇÊKIRINA PIRSAN

Hokerên pirsyarî ne tê de, pirs hem di kurmancî de hem di zazakî de bi kirpandinê tê çêkirin. Ji ber vê yekê kurmanc û zaza yên ku tirkî baş nizanin, dema ku di tirkî de pirsên rasterast bi mantika kurmancî û zazakî çê dikin û bi kirpandinê dibêjin, “geliyorsun?”, “veriyorsun?” hwd. Lê belê wek tê zanîn di tirkî de çêkirina pirsên rasterast bi kirpandinê çê nabe. Divê qertafên pirsê wek “mî”, “mî”, “mu”, “mü” bên bikaranîn. Li gorî wî, minakên ku li jorê hate dayîn rastiya wan divê wiha be: “Geliyor musun?”, “veriyor musun?” hwd.

ENCAM

Çawa mirov endamên malbatakê dinêre ku her çiqas DNAYA wan yek be jî dîsa gelek cudahiyên wan ên taybet jî hene. Heman tişt ji bo civatan jî derbas dibe. Em kurmanc û zazayan bidin aliyekî, kurmanc di nav xwe de, zaza jî di nav xwe de xwediyê cudahiyên mezin in. Di nav sebebên van cudahiyan de gelek faktor hene. Ew cudahî xwe di zimên de jî nîşan didin. Mesela di nav zazayan de cudahiyên olê di zimên de jî xwe nîşan didin. Wek tê zanîn sê devokên zazakî yên mezin hene. Mirov dikare wan bi vî awayî jî dabeş bike:

- 1) Yên ku dibêjin “Heq razî bo” yanê devoka bakur, piraniya wan Alewî ne.
- 2) Yên ku dibêjin “Homa razî bo” yanê devoka navendî, piraniya wan Şafî ne.
- 3) Yên ku dibêjin “Ellah razî bo” yanê devoka başûr, piraniya wan Hanefî ne.¹²

Yên ku devoka rêza yekem an jî rêza sêyem diaxifin, ji devoka rêza duyem zor fehm dikin. Disa di nav Kurmancan de jî gelek devok hene û ji van devokan hin devok di fehmkirina hevûdu de dijiwariyê dikişînin.

Hem di nav Kurmancan de hem jî di nav Zazayan de digel van cudatîyên têvel, nêrîna wan a ji bo fehmkirina dinyayê ji aliye zimên ve kêr zêde li ser heman bingehê ava dibin.

¹² Ji bo agahiyên eşîrên Zazayan û olên wan bnr. Ercan Çağlayan, Aşiretler Raporu’na Göre Zaza Aşiretleri, Zazalar, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ç. 1, İstanbul, Mart 2016, r. 203, dinav de.

ÇAVKANÎ

- Aksan, Doğan:** Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Aslanoğlu, Osman:** Kolay Farsça, Kent Işıkları, ç. 3, İstanbul 2011.
- Bayraktar, Nesrin:** Dil Bilimi, ç. 2, Paradigma Nobel Yayın Dağıtım, Ağustos 2006.
- Bingöl, İbrahim:** Kirmanckî (Zazakî) de Pêveronayîşê Fekê Çewlîgî û Gimgimî, Teza Lîsansa Bilind ya Neçapkirî, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mardîn 2013.
- Chomsky, Noam:** Dil ve Zihin, wer: Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınevi, Ankara 2002.
- Crystal, David:** Dillerin Katli, wer: Gökhan Cansız, Profil Yayıncılık, ç. 2, İstanbul 2010.
- Çağlayan, Ercan:** Zazalar; Tarih, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2016.
- Erenel, Ender:** Almanca Dilbilgisi, Fono Açık Öğretim Kurumları Yayınları, İstanbul, 1993.
- Eugene A. Nida:** Dilbilim Üzerine Tartışmalar, wer: Prof. Dr. Özcan Başkan, Multilingual, İstanbul 2003.
- Farqînî, Zana,** Ferheng, Sözlük, Kurdî-Tirkî, Tirkî-Kurdî, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2007.
- Grûba Xebate ya Vateyî:** Ferhengê Kirmanckî (Kirmanckî)-Tirkî, ç. 4, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2011.
- Jacobson, C. M.:** Rastnustena Zonê Ma, Vêjyayîşê Tiji, 2001.
- Kitêba Pîroz,** Peymana Kevin û Peymana Nû, wergêr: Said Alpaslan û Resul Yıldırım, Gerçeğe Doğru Kitapları, Temmuz 2008.
- Kocadağ, Çeko:** Ferheng, Kirmanckî (Zazakî)-Kurmancî, Kurmancî-Kirmanckî (Zazakî), Weşanên KOMKAR, 2010.
- LIDDELL&SCOTT:** Greek-English Lexicon, Oxford, 2003.
- Longman Dictionary of Contemporary English,** New Edition, 1991.
- Martinet, André:** İşlevsel Genel Dilbilim, wer: Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998.
- Pertew, Ramazan:** Edebiyata Kurdî ya Gelêrî, Avesta, 2015.
- Porzig, Walter:** Dil Denen Mucize, wer: Prof. Dr. Vural Ülkü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ç. 3, Ankara, 2011.
- Saussure, Ferdinand De:** Genel Dilbilim Dersleri, wer: Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998.
- Tan, Sami:** Rêzimana Kurmanckî, çapa berfirehkirî, ç. 2, Enstituya Kurdî, 2011.

Taşlıkoğlu, Zafer: Grekçe Gramer ve Syntaks, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.

Uygur, Nermi: Kültür Kuramı, Remzi kitabevi, İstanbul, 1984.

Uygur, Nermi: Dilin Gücü, Yapı Kredi Yayınları, ç. 6, İstanbul, 2012.

Wheelock, Frederic M.: Wheelock's Latin, revised by Richard A. LaFleur, Harper Collins, 2000.